Атанас Славов, писател и изкуствовед, в интервю на “100 вести” от 14 юли 1995 година:

„Аз не упреквам Христо, че не иска да си дойде“

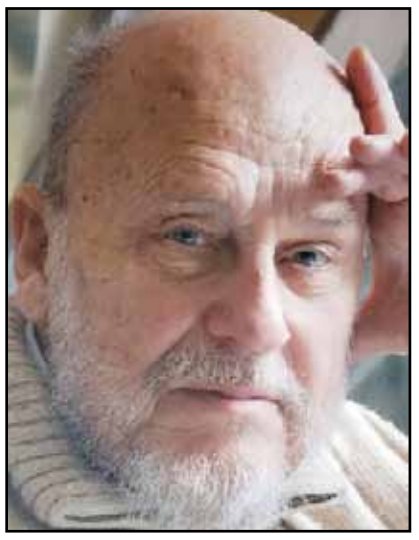

Атанас Славов (1930-2010)

- Г-н Славов, за нас Вие не сте много познат като личност и творец. Биете ли разказали нещо повече за себе си?

- Роден съм в Сливен през 1930 г. Произлизам от семейство на работни хора - повечето адвокати. Дядо ми 12 години е бил народен представител от Народно-либералната партия. Личен приятел на Драган Цанков, Константин Величков и Иван Вазов. Баща ми по време на сталинизирането на България лежа 6 години в затвора, а чичо ми го хвърлиха от 6-ия етаж на Държавна сигурност. Завърших филология, писал съм в областта на критиката, на стихосложението. Работих в комисия по сравнително славянско стихосложение към полската академия на науките. Старши научен сътрудник бях в БАН, в Института по изкуствознание и по-специално по народно изкуство. Член съм на Съюза на българските кинодейци. Махнаха ме, след като напуснах България. Сега ме възстановиха с тъпани и циганска музика.

- В коя област на киното сте работили?

- Създал съм три анимационни филма, отличени с международни награди в Оберхаузен, Москва и Берлин.

- А кога и защо напуснахте България?

- Напуснах физически родината си през 1975 г., но още през 1971 бях решил, че човек е задължен като гражданин да й помага всячески. Защото културата формира една творческа личност. Правех всичко възможно да помагам, но това водеше до различни конфликти. Отделно съм възпитан в духа на протестантите и съм бил винаги много толерантен, но... за мене законът, добър или лош, очертава рамките на обществено поведение. И когато видиш, че хвърляш безпредметно усилия да подобряваш културната среда и нищо не може да се получи, какво друго ти остава? Конкретно моментът с проекта за тогавашната нова Конституция, регламентиращ не само любов към СССР, но говорещ и за съзнание за това. Ти си задължен да спазваш законите, но да харесваш и обичаш е лично твоя работа.

В Средновековието е можело да псуваш краля и принца, когато си извън града. Аз също излязох извън „града“ и това е цялата история.

- Как се разви кариерата Ви в Щатите?

- Написах няколко книги за „размразяването“ в българската литература, бях преподавател по българска култура и български език в институт за обучение на американските дипломати. Издадох три стихосбирки поезия, а всъщност съм поет по душа. Създадох и едно академично въведение към проблема за дъновизма. Разпространявах чрез собствено малко издателство български книги и такива за България.

- А смятате ли да издадете и нещо за Христо?

- Във всеки случай едва ли първо с това ще се захвана. Нямам много време, а и най-големият ми проект е да напиша една светска биография за Петър Дънов.

- Вие сте много близък с Христо Явашев. Откога датира приятелството Ви?

- То е едно чисто съвпадение. След като имигрирах в САЩ, се установих в Ню Йорк. Там имам още добри приятели от България - Михаил Симеонов, с него сме съученици, и Боби Даскалов. А домът на Христо се намира в южната част на Манхатън. Така съвсем естествено попаднах в тяхното и неговото обкръжение. Те отдавна живееха в Щатите, общуваха и си бяха много близки. После се преместих във Вашингтон, но редовно се виждахме, пишем си с Христо Явашев, ходил съм в къщата му, която е на няколко етажа и представлява една невероятна фабрика за изкуство. Така че физическото ни запознанство е случайно, обаче между нас се породи взаимният интерес, което беше решаващото.

- Често наричат Христо странен творец, според Вас има ли такова нещо?

- Не знам защо и кой го нарича странен и къде е странното в творчеството му. Ако става дума за това, че много хора не разбират какво Христо прави, вината си е изцяло тяхна.

За какво се прави цялата работа? Същият въпрос може да се зададе и за създаването и поставянето на сцена на „Лебедово езеро“ от Чайковски. Защо се прави в един английски парк беседка с хубав изглед? И са се изсичали цели гори, за да могат англичаните да си пият следобед чая и кафето приятно? С тези примери искам да кажа, че това е целият диапазон от кондицирането на човека, който ще гледа околната си среда и ще търси естетическите й параметри. А обратното е творецът да създаде продукт, който да е произведение на изкуството. Такъв е случаят с „Лебедово езеро“ или картината „Мона Лиза“. И разлика в тези неща няма.

Нищо странно не намирам в този параметър и Христо се помества в него отлично. Със своите проекти той засилва естетическото съзнание у хората и прави интервенции в околната среда. Кара ги да се издигнат.

Още един пример. В Старозагорската опера се пее „Турандот“, но в продължение на 15 години тя е посетена от по средно трима души месечно. Затова, когато войниците се връщат от баня, ги закарват там, за да спят три часа. Това не е ли странно?

А Христо Явашев, когато прави едно произведение - никой не спи! Харесвате ли думите ми, или не - това е истината. Пристигат със самолети, висят с дни на ливадата. Странното е единствено да се обясни какво те изпитват.

- Какво изпитвахте лично Вие като зрител и непосредствен участник в някои от проектите?

- Всичко е строго специфично. Друг може да каже друго, но нещата са си определено естетически.

Христо е голям творец и създаденото от него е необичайно. Продуктът му не може да се вкара в един музей и да му се повишава или снижава цената. Напротив, след две или три седмици проектът се маха. Махането е толкова важно, колкото и осъществяването. И може би то е гвоздеят на цялата работа.

- Ще дойде ли Христо в България? Говори се, че изобщо нямал такова намерение.

- Аз не го упреквам, че не иска да дойде. Неговият бизнес е много мъчителен, много сложен. Там играят много пари и във всеки миг някой би се опитал да му вземе хляба. Томахавките срещу него са наточени жестоко. България е страна с големи традиции в оперното пеене отдавна. Детските ни хорове също са много известни на Запад. Народните певици пробиха със страшна сила. Всичко това е нещо, което не можеш да спреш, там сме стъпили здраво. Но в областта на изобразителното изкуство не сме. И защо Христо Явашев да си дойде? После ще кажат - той в родината се напи с приятели, които са боклуци. Ще го провокират. А и всеки втори българин се мъчи да го обругае и оплюе.

Такъв е и примерът с Леонардо. Роден е в едно село край Милано, но не е стъпил там. Един път само отива и купува лозе от 6 дка на вуйчо си. Не е стоял там, не е ял и си е отишъл, защото ще го срещнат и ще му припомнят - помниш ли, когато се напикаваше. Работата на Леонардо е да стои до папата, да се преструва на религиозен и да говори - „Да, така е, чичо папа“. С други думи, човек, който много ясно знае призванието си и е уверен, че никой не може да направи картините, които той е нарисувал. Защото той се движи и кореспондира със световното съзнание. Явно и Христо рано или късно ще купи едно „лозе“ на брат си.

- Как и кога може да стане това?

- Не ме питайте как. Габровци трябва да сте хитри, за да откриете как той да кореспондира с вас. И не е достатъчно и уместно да го направите почетен гражданин. Пък и може да не е съгласен. За какво да ходи Христо в родното си „село“, за какво, освен за да го оплюят и да му завидят? Аз отидох в Сливен, защото съм мазохист. Всеки си решава този проблем за себе си. Христо е сам и отвсякъде искат да го смъкнат отгоре, понеже е успял да изпълзи от гърнето с вкиснатия боб, а и всички бобчета викат - кой си ти, бе, помниш ли, като направи еди-какво си през 1947 г. Именно затова винаги казва: „Аз не говори български“. Или ще служиш на изкуството, или на себе си. По 16 часа дневно. Езикът е моят инструмент, не на Христо.

- А кой е инструментът на Христо?

- Моливът „Б-6“. Ако го попиташ, той ще ти каже какво е научил в България, без да се срамува. И че в най-тъпите неща, които са ги карали да правят в Художествената академия, е намерил профила на естетизирането на нещата. Примерно, да преграждат циганската махала в Казанлък или да рисуват тъпи заводски плакати. Това са елементите, с които започва на сериозно. И ако говорим за естетиката му, Христо не отрича, че всичко по начало е дошло от тази действителност, макар и с негативни стимули. Никъде другаде не може да станеш такъв рисувач или художник. Той не се е отрекъл от българското. Не говори български, защото е постоянно с жена си Жан-Клод, която му е партньор и в живота, и в изкуството. ***И в Америка пишат не за художника от български произход, а за българина Явашев.***

- Какво значи за света България и Габрово със своите таланти?

- България влиза в света във всички области чрез тези хора. А светът влиза в нашите градове и села и в тази държава пак чрез тях. Като видиш Габрово, Соколския манастир, Янтра, тези хора, които са се кривили да коват метала, и като разбереш кои са излезли от Боженци - примерно Петър Мутафчиев. В тях е фучало българското. Габрово е един страхотен център. Всичко е постигнато с труд. Така и в Христо бучи Габрово. ***А над вашия град е спуснато едно въже от приятеля ми и сега вие остава да се качите до висините, но с поведението си до момента едва ли ще успеете.***

- Все пак на каква естетика Христо Явашев подчинява творчеството си?

- Неговата естетика се базира точно на три неща. Първото е „изваждането“ на нещо, изключването от контекста, разбирайте от естествената среда. След това е скриването, за да се разопакова, когато виждаш по нов начин нещата. Или имаме хиатос, излъганото очакване чрез образуване на паузи, на празни места, като реакция на това, с което си свикнал.

В литературата има цяла наглядна теория за деструктурализацията. Внася се един поток от факти. Ти съзнателно си част от тях, ако искаш, ги пакетираш, скриваш ги, правиш ги неизвестни, непознати, а след това ги отваряш отново.

Българската народна песен е имитирана най-различно, ето ви това - „Рано ранила Гергана, станала, та се умила, пред икона се прекръсти, тихом се богу помоли“. Така примерно Петко Славейков имитира песента в ритъм 5 плюс три. Той образува чрез паузите едно силно място и после текстът пак си тече.

Христо също за три седмици слага един хиатос в центъра на Берлин, изважда го от контекста, в който всички берлинчани са загледани - от запалването на Райхстага, примерно после, когато е бил нищо, защото правителството е било в Бон. Него го няма. Какво ще стане? Като го опаковаш, това празно място, пълно с потенциал, може да бъде всичко. То може отново да стане център на властта, столица. И когато го разопаковаш, тази сграда, връщаща се в своя контекст, се вижда по друг начин. Напрежението вече е изострило възприятията. Това е всичко.

За „100 вести“
Станислав ГОЧЕВ

In memoriam

„Творците не се пенсионират, те просто умират“ - обичаше да казва Жан-Клод, съпруга на един от най-емблематичните творци на всички времена, на космополита, роден в Габрово, Христо Явашев - Христо. Така, просто прекрачвайки в една друга, непозната реалност, си отиде тя - на 19 ноември 2009 г., по същия начин - работейки по следващия си проект - опаковането на Триумфалната арка в Париж, на 31 май 2020 г. със света се раздели и той. Дни по-късно прахът му бе разпръснат над океана...

Според негови приятели от Академията Христо е забележителен портретист, истински магьосник с четката. Но вместо холста, за свое платно той избира заобикалящата ни реалност... И отрязъка на времето... „Когато хората дойдат да видят нашите работи, стават свидетели на нашето отпътуване. Истината е, че нещата ще си отидат утре завинаги. Както и нашият живот. Всичко изчезва, затова да уловим мига, да видим, да бъдем там, да запомним веднъж и завинаги и да помним, че това никога няма да ни се случи отново” - такава бе философията на Христо, съпреживяна от милиони, съучаствали в „Обградените острови“, „Бягащата ограда“, „Чадърите“, „Опакованият Райхстаг“, „Портите“, „Плаващите кейове“... През 2016-та на приказното италианско езеро Изео той прогнозира: „Това произведение на изкуството не е плаващи кейове, а пътуване. Който го е предприел, ще си го спомня до края на живота си“. И за милионите, крачили по поддаващите под стъпките им понтони, това приказно пътуване продължава...

„Знам, че тези проекти са абсолютно ирационални, абсолютно безполезни – казваше още Христо. - Светът спокойно може да мине без тях. Никой няма нужда от тях – само аз и Жан-Клод. Тя винаги подчертаваше, че те съществуват, защото ние ги харесваме, а ако ги харесат и други, това вече е бонус.“

Съпреживените проекти на Христо се вграждат в душите ни като най-скъпи спомени. Те са и една вечна провокация към самите нас - че няма предел на мечтите, че няма невъзможни мечти и най-важното – няма цена на свободата.

В своето 30-годишно пътуване „100 вести“ многократно се е убеждавал в правотата на Христо за уникалността на мига, както и че свободата не е абстракция, а собствен избор и състояние на духа. 30 години вестникът, вече с много сподвижници, следва мечтата си - в Габрово да се изгради Център на съвременното изкуство на името на Христо и Жан-Клод. Мечтата, благодарение на конкретни действия, на конкретни хора, вече е зрима. За тях, за хората, за творците, за духа, за мига, за пътя, за свободата е новата рубрика на „100 вести“ - „Христо...“.